

A FRANCIA-NÉMET-SZLÁV SZELLEMI SZÖVETSÉG ESZMÉJE A LENGYEL FILOZÓFIÁBAN A XIX. SZÁZAD ELSŐ FELÉBEN

A lengyel filozófiai-társadalmi gondolat történetében rendkívüli figyelemreméltó rövid, de fontos momentumot képeznek a XIX. század 30-as és 40-es évei. A lengyel filozófia ekkor ért el magas intellektuális szintet, és lényeges hatással volt a kor eszmei kultúrájára. Akkor született meg a lengyel gondolkodásnál a francia, német és szláv népek közötti eszmei kapcsolat szükségességének gondolata. Felvetették a szintézis kívánalmát a francia német eszmei vívmányok egyesítését, hogy a filozófiai gondolat új alapot kapjon, melynek feladata lenne a kor jelentős problémáinak teljes megvilágítása, az emberiség eddigi életformájának az átalakítása és az új típusú társadalom építése.

Éppen erről az eszméről, mely annyira jellemzi e kort, szól ez a cikk.

Tudnivaló, hogy ez a romanticizmus kora volt Lengyelországban éppúgy, mint Franciaországban és Németországban. Hangsúlyozva ezt a tényt, helyezzük el filozófiájukat e kor szak gondolati irányzatai közé. Nem szabad megfeledkezni arról, hogy a romantikus kultúra nem képez egységes eszmei formációt, s a felsorolt országokban különböző sajátosságokkal bír. Ezen országok művelődési hagyományai és a folyó történelem nagymértékben befolyásolta ezen sajátosságok kialakulását.

A Bastille lerombolásától kezdve Európa népei a politikai és társadalmi változások vad örvényébe kerültek, melyek különösen intenzíven hatottak a korabeli eszmékben. A régi rendek forradalmi megdöntése nagy lelkesedést és az igazságos, boldog és ésszerű világ gyors felépítésének a reményét ébresztette fel. Mégis ahogyan a forradalmi lázongás és a hozzá társuló háborúk felbolygatták Európát, a korabeli emberek tudatában megjelent az aggodalom jövő sorsuk bizonytalansága miatt. Egyre inkább felvetették a kérdést, hogy hová tart ez a mozgalom. Ezt a kérdést, nemcsak a forradalmi Franciaországból menekülő arisztokraták, de maguk a forradalmárok is felvetették, akik a forradalmi előrehaladással együtt megértették, hogy olyan elemi erőket indítottak el, amely felett már nem tudnak uralkodni. E nagy világváltozások hátterében a lengyel nép sorsa rendkívül drámaian rajzolódik ki. A francia felvilágosodás eszméi alapján Lengyelország modernizálási kezdeményezései sikerre vezettek. Lengyelországnak ugyanazok voltak az ellenségei, mint a fiatal francia köztársaságnak, melyekkel szemben a harcoló népnek sikerült megvédenie a forradalmat, de ő maga vereséget szenvedett. Napoleon győztes előretörése, mindenekelőtt az osztrákok és a poroszok szétverése új reményt ébresztett a lengyelek szívében. Ezért elhatározták, hogy idegen földeken fognak harcolni mellette, – Olaszországban, Egyiptomban, Spanyolországban – abban reménykedve, hogy ezzel közelebb viszik országuk felszabadításának ügyét.

Sorsukat Bonaparte tábornok sorsához kötötték elhatározván, hogy útján végig kísérik. A Nagy Hadsereg Moszkvától való visszavonulása és végső veresége Waterloonai a lengyelek vereségét is, felszabadulásuk reményének eltemetését is jelentette. A Bécsi Kongresszus

döntését 15 éven át elfogadták, csak ennyi ideig bírták elviselni a győztesek gyámkodását. Az 1830-as évben új kísérletet tettek a felszabadulásra. A felkelés leverése után I. Sándor cár által ígért szabadság reményének utolsó csírája is elveszett. A legyőzött katonáknak, politikusoknak és értelmiségieknek idegen országokba kellett kivándorolni, ha nem akartak a megszállók jármába kerülni.

Ha megpróbáljuk a lengyel eszmei kultúrát feltárni, karakterét és a „filozófiáját” – amely az 1830-as év után született – megérteni, elsősorban a lengyelek nemzeti tragédiáját, sorsát kell figyelembe vennünk, és csak ezután vehetjük figyelembe azt a tényt, hogy ez a kultúra ill. irodalom, politikai-társadalmi gondolat, vallásos és filozófiai eszme, a romantikus korszakban alakult ki. A felkelés utáni korszak filozófiai-irodalmi és politikai-vallásos eszméjét, mely főként emigrációban keletkezett, elsősorban Franciaországban, a vere-ség reakciójaként kell értékelni. A romantikus kultúra a felkelés utáni korszakban élő lengyel alkotóknak intellektuális kifejezési eszközöket biztosított, és segítséget adott saját helyzetfelfogásuk kialakításához. A lengyel nép e különleges helyzete és azt kísérő eszméje, emocionális feszültséggel teli törekvése, hogy eszmeileg kell a hazát építeni ha fizikai léte, önálló államisága megszűnt, – ez adja a lengyel romantikus gondolat különlegességét, és ez adja nagy, intellektuális és morális rangját. Ezek az értékek ma nemcsak a lengyelek számára felbecsülhetetlen értékek, de az egész emberiség eszmei kincstárának szilárd bázisát is képezik.

E rövid tanulmányban lehetetlen e korszak összetett eszmei gazdagságát a maga teljességében feltárni annál is inkább, mert ez nem homogén eszme, bonyolult és ellentmondásos elemekkel van tele. Csak megpróbáljuk bizonyos jellegzetes vonásait kiemelni hangsúlyozva azokat a momentumokat, amelyek témánkat megközelítik. Témánk pedig a francia-német-szláv szellemi szövetség eszméje. Kezdetben mindenekelőtt néhány szót kell szólnunk a lengyel romantikus gondolat sajátosságairól. Először is tudnunk kell, hogy ez a gondolat nem egyetemes jellegű. Másodsor, hogy Lengyelországban nem a szakfilozófusok által fejlesztett és alkotott nézetekről van szó, hanem akik hirdették, azok gondolkodó költők, gondolkodó-politikusok és vallásreformátor bölcselek voltak. Ezek az alkotók a nép szellemi vezéreiként szerepeltek és gyakran prófétaként szóltak meg azzal a meggyőződéssel, hogy honfitársaik és az egész emberiség számára lényeges igazságokat jelentenek ki, a népek és az egyének életútjára vonatkozóan útmutatásokat adnak. Romantikusaink fő célja a népnek a fogságból való felszabadítása volt. Ez politikai cél volt, de nemcsak politikai célként értelmezték, hanem mint az ember teljes megváltoztatására vezető törekvést, annak mély metafizikus értelmében. Ennek az igazságnak – mely számunkra az emberiség végső céljainak az elérése volt – kell majd véglegesen felszabadítani az embereket a bántó földi lét elnyomorodottsága alól, amelyek a társadalmi szervezethez helytelen formái miatt keletkeztek és amelyek az emberi természet egzisztenciájára vonatkoznak. A remények metafizikus maximalizmusa, amelynek a politikai tehetetlenség túlélése volt a forrása, egyidejűleg kompenzációs funkciót töltött be azzal a tudattal szemben, hogy a valóságban a politikai harc lehetetlen. E gondolat lényeges jellemzője, amely megtalálható számos képviselőjénél az volt, hogy a lengyel ügyet az általános emberi perspektívába helyezték. Ez a felfogásmód gyakran prófétai jósló hangon igyekezett a lengyel népet úgy bemutatni, mint az emberiség számára különleges jelentőségű tettek végrehajtására hivatott népet, mivel sorsa által a legtapasztaltabb és legmegalázottabb nép volt, olyan nép, amely számos bánatalmazást és szenvedést élt át. Éppen ezek a szenvedések tették lehetővé a lengyelek történelmi elhivatottságának kifejeződését és jellegzetességét, ezek az erkölcsi-metafizikus tapasztalatok voltak azok, melyek segítségével az emberiség újjászületését valóra lehetne váltani. Nagy mértékben felhasználták a szentírás nyelvét, Krisztus keresztre feszítése és a feltámadás diadalának analógiáját. Sokat beszéltek a korabeli világgalapot totális válságról, és a beigért korszak beteljesülésének bekövetkezését hirdették, amelyek a nem ortodox módon interpretált kereszténység kitételeiben szerepelnek.

A lengyel romantikus gondolat különösen a Franciaországban emigrációban élő nagy lengyel költők alkotásaiban található meg – ez messiási gondolat volt alapvető vonásai-ban, sőt még az isten ezeréves földi uralkodásának eszméjére is hivatkozott. De a lengyel messianizmus és milleneumizmus nem volt egyedülállóan lengyel jelenség a romantikus kor-szakban. Az európai hagyományok gazdag talajából táplálkozott és ezt a hagyományt együttesen továbbfejlesztette. Itt nem a régi kinyilatkoztatás eszméiről van szó, hanem amelyek a XIX. században újjáéledtek, és ennek továbbfejlesztését jelentették kisebb mér-tékben a németek, nagyobb mértékben a franciák. Találkozunk e gondolattal Lessingnél és az érett Schellingnél, de a legnagyobb mértékben a francia társadalmi-politikai íróknál. Az új kinyilatkoztatást várta St. Simon, az isten földi királyságának eljöttét hirdették Fouri-ér és tanítványai. Új kereszténység – a történeti kereszténységgel ellentétben – már nem az individuális, hanem a társadalmi megváltás gondolatát fejezte ki. Professzor A. Walicki, a lengyel romantikus gondolat mai kutatója kimutatta, hogy a lengyel messiásoknak lehe-tőségük volt az összes alapvető elméleti formákat megtalálni a korabeli francia íróknál. St. Martin, Ballauché, Leroux, Enfaulin, Bazard Bouehez, Chalanbrand és Baucher de Per-tes-nél. Ezeket a fonalakat nemcsak kiemelték és egyesítették egy bizonyos egységben, ha-nem a kiépített nézetek rendszerét hozták létre, mint ahogyan azt August Ciézkowski tet-te, aki tudományosan megalapozva és forró hangú prófétaként adott elő – pl. a College de France-ban tartott „Kurzus a szláv irodalomról” előadássorozatban. A hitük és az előá-dói tónus nagy hatással volt a francia barátaikra. Elegendő, ha említésként felsoroljuk a Mickiewicz kollégáinak nevét abból az időből, amikor a College de France-ban folytatott tanári tevékenységet. Ezek pl. Jules Michelet vagy Edgar Wuiet, akik a Mickiewicz által tartott előadások hatása alá kerültek és több gondolatot átvettek a lengyel professzor eszméiből. Lamennais, pap, a paroles d'un crosant-ban a Mickiewicz: „A lengyel nép és a vezeklés könyve” című mű bibliai stílusát utánazta. Különösen sok közös vonást lehet talál-ni a Mickiewicz és Quinet nézeteiben, mind a korabeli felfogásban, mind a jövőlátomás vo-natkozásában és a történelmi folyamatban is. Ez nemcsak ezeknek az íróknak egymásra gyakorolt hatásából és a korszak légköréből eredt, hanem abból is, hogy a saját nézetük kifejtésében ugyanazokból a forrásokból merítettek, mint pl. Vico, Harder, Lessing.

Kétségtelen, hogy ebben a korszakban, melyben a lengyel és francia nép közötti szellemi kapcsolatokat vizsgáljuk: előtérben Mickiewicz személye állt. Nagy költő és tevé-keny ember volt; intellektuális és erkölcsi tekintélye, valamint a francia értelmiséggel fenn-álló szoros kapcsolatai miatt nagyobb lehetősége volt a lengyel-francia szellemi egységet realizálni, mint más emigrációban élő íróknak és publicistának. De ez a költő és professzor, próféta és forradalmár teljesen Franciaország felé orientálódott, a német filozófusok taní-tásait szenvedélyesen elutasította. Ezért itt nem vizsgáljuk a francia-német-szláv szellemi kapcsolatokat ideájának szimbólumát.

Josef Maria-Hoene-Wrosicki francia nyelven író a Kosciuszko felkelés volt katonatiszt-je az első, aki fellépett (kb. 1830-ban) azzal a gondolattal, hogy a német „gondolati ener-giát” és a francia „tett energiát” egyesíteni kellene, tehát a filozófiát össze kell kapcsolni a politikával ahhoz, hogy kialakuljon a mindkét elemet szintetizáló szláv messianisztikus, abszolút filozófia. A fent említett egyesítési ideának fő képviselője August Ciézkowski (1814–1894) volt, a lengyel romantikus korszak legkiválóbb filozófusa. Az 1830. évi felkelés bukása után Ciézkowski Berlinben folytatta egyetemi tanulmányait, és ott sajátította el Hegel tanításait. A kutatók közül sokan hegelianusnak tekintették és Hegel tanítványai kö-zül vagy bal vagy jobboldali irányzathoz tartozónak tartották. Már ez a felmerülő probléma is mutatja nézetei elhelyezésével kapcsolatban, hogy olyan gondolkodó volt, aki a német filozófiában inspiráló szerepet töltött be, külön utat talált magának, eszméi nem férnek meg a hegeli iskola merev jelentéskeretein belül. 1838-ban megjelent első művét a „Prolego-mena zur Historiosophie” német nyelven írta meg Ciézkowski. Következő két munkája:

„De crédit et de la circulation” (1839) és „De la pairie et l’aristocratie moderne” (1844) francia nyelven jelent meg, életművét a – „Mi atyánk”-kat már lengyelül írta. A felsorolt három nyelv használata írásaiban szimbólikus jellegű. Ciéskowski írásaiban a német filozófia hagyományainak a francia filozófia társadalmi eszméivel való egyesítésére törekedett filozófia gondolatainak ez legalapvetőbb és legmélyebb tartalmi kifejeződése. Kortársai közül senki nem jutott el olyan szintű egyesítésig, mint a „Prolegomena” és a „Mi atyánk” szerzője. Saját, eredeti filozófiai rendszert kialakítva Ciéskowski kifejezte és megvalósította azt a vágyat, amelyről olyan sokat beszéltek e korszakban a Rajna-part két oldalán. Ciéskowski rendszerében olyan gondolati tartalmak közelítettek egymáshoz, amelyek elsődleges formájukban összeegyeztethetetlenek voltak. A hegeli történetfilozófiai sémának a francia társadalmi eszmékkel való egyesítése azt igényelte, hogy a hegeli rendszert messzemenően átalakítsa és ezzel a társadalmi reformátorok álmodozásainak adott elméletileg zárt és kiépített konstrukciójú alapot Ciéskowski kiindulópontja, a hegeli iskolában nem is egyszer ismételt azon tézis volt, hogy a filozófiai gondolkodás fejlődése Hegelnél elérte a csúcst. Hegel tudományosan fogta fel és fejezte ki a valóságot, igazságot, de az igazság csak elméleti jellegű. Az emberiség előtt most új feladat áll: a felfedezett elméleti igazságnak az életbe való bevezetése. Ciéskowski a hegeli történelem koncepciót módosította. „A berlini mester” triada dialektikus sémájával együttesen a történelmet három korszakra osztotta: ókori, keresztény korszak és a jövő korszaka. Az ókorban az érzelm dominált, a keresztény korszakban a gondolat – majd a jövő korszakában, melynek küszöbén jelenleg vagyunk – majd a tett tölti be a fő szerepet. Ciéskowski – ahogyan a chiliánizmus is tette ezeket az emberi korszakokat elnevezte: Az Atya, Fiu és Szentlélek korszakának. Az az emberi tevékenység, amelyet majd a harmadik korszakban fognak folytatni tudatos tevékenység lesz, a munka eredményeként a történelem eszményben felismert lélek megvalósulása lesz.

Tehát így Ciéskowski alapvetően átformálta a jelenkor filozófiai magyarázatát korlátozó hegeli gondolatot. Számára nem az elmélet a cél, hanem az elmélet a gyakorlati tudatos és célszerű aktusok eszköze, amelyek eredményeként a társadalmi élet átformálása bekövetkezik. A filozófia által kimutatott elméleti tartalmak majd a jövő korszakában elvesztik tiszta gondolati létjogosultságukat, a filozófia mint az élettől különálló doktrína megszűnik, az élet reális igazságává válik.

Az eszmefejlődésnek ezt az új fázisát, amikor a gondolat cselekvéssé válik szláv fázisnak kellene nevezni. Ciéskowski tett filozófiájában kifejtett gondolatának célja az a törekvés, hogy az emberiség a tudomány segítségével tervszerűen szervezze meg társadalmi életének alapját. Ciéskowski gondolatvilága kifejezte egyetértését a francia társadalom reformátoraival, így pl. St. Simonnal és a fourieristákkal. Ismeretes, hogy különösen St. Simon tanítványai igyekeztek a német filozófiából bizonyos eszméket átvenni, hogy ezek segítségével támasszák alá saját történetfilozófiai nézeteiket. Tehát elmondhatjuk, hogy eszméiket Ciéskowski – mint alaposan képzett hegelista – majdnem kiváló formában valósította meg. Közben felfedezett és nyilvánosságra hozott erre a két intellektuális orientálásra: – a hegelizmusra és St. Simonizmusra – jellemző mélyen gyökerező közös motívumokat is. Hegel dialektikus sémájában, amely szerint: tézis-antitézis-szintézis, amikor a fejlődést leírja a közvetítés momentumát hangsúlyozva abban az eredményt hozó folyamatban, amelynek az előző állapota egyoldalú jellegű volt. A jövő korszaka – az eszme beteljesülésének állapota – úgy a St. Simonistáknál mint Ciéskowski szerint – ez „szintetikus” korszak, az ellentétek legyőzése a teljességig melyet a múlt megszüntetve megőriz. A politika nyelvére lefordítva úgy lehetne ezt kifejezni, mint a társadalmi reformra való törekvést, nem forradalmi, de szervezett rekonstrukció útján. A hegeli filozófia Ciéskowski által történő átalakítása már a kiindulópontnál orientálódik a francia reformátorok programja felé. Emiatt alapvetően különböznek a mester tanai ezektől a módosításoktól, amelyeket a későbbi radikális

ifjúhegelianusok fejlesztettek tovább. De a Ciézkowski által végzett francia „politika” és német „elmélet” egyesítése a szláv lélek filozófiájában nemcsak ebben közelíti meg St. Simon programját, hogy nem forradalmi, hanem abban is, hogy „szervezett” úton kívánja megvalósítani a társadalom átalakítását. Itt sokkal nagyobb a hasonlóság. Ismert az emberi jövő történetére vonatkozó St. Simon-i ideál, – mint a társadalom átszervezésének St. Simonista programja, – amely a tudatos jövő-építésből, az előrelátás lehetőségéből fakad. Továbbá – Ciézkowski gondolatának alapvető iránya – a hegeli racionalizmustól való eltérés, az ember és az isten vonatkozásában az emberi motívumok hangsúlyozása, az individuum emocionális szférájának kiemelése, a hedonizmus, a mindennapiság szakralizációja, a földi és égi dualizmus legyőzésére való törekvés, az anyag elismerése, – a politika erkölcsössé tételének posztulátuma – ezek a motívumok a francia társadalom-reformátoroknál mind kifejezésre jutnak. Ciézkowski igen korán találkozott a francia gondolatokkal, először olvasmányok útján, később az 1838–39-es években párizsi tartózkodása idején. E gondolatban megsejtéseket fedezett fel és megérezte benne az emberiség történetének új korszak keletkezésének jöslátát, olyan új korszakot, amely az eddigi létezési formák válságát legyőzi és szervezett társadalmi rendet teremt majd meg. Az ifjúkori „Prolegomenák” befejező részében felhívja a „spekulatív gondolkodók” figyelmét Fourier rendszerére. Úgy véli, hogy ez a rendszer – annak ellenére, hogy „spekulatív forma” hiányában szenved, mégis a „jelenkori élet” legspekulatívabb nyilatkozata. A francia utópisták által terjesztett programnak a hegeli logikai rendszerbe való beépítésével Ciézkowski azt hitte, hogy ezzel az emberi szellem útjának következő szakaszát fejezte ki.

„Az isten királyságának” a földön való megteremtésére tett erőfeszítésében Ciézkowski gondolatának a Mickiewiczzi gondolattal való összehasonlítása során könnyen felfedezhetők a különbségek és a hasonlóságok: Mickiewicz költő, tette szólító próféta, radikális messianista, a hegeli racionalizmust elvető irracionalista, a napóleoni mítosz híve keresi a „nagy embert” aki elvezeti a népeket a zsarnokok elleni háborúba. Ha Mickiewicz a németeket idézi, akkor is csak a Jakob Böhm, F. Baader vagy Schelling-féle misztikusokra és irracionalistákra hivatkozik, és messianizmusa lecsendesedik. A társadalom átalakulásának programját mérsékelt eszközökkel szeretné lebonyolítani, a német elmélet híve – mert az igazi tudomány – ha a francia társadalom reformprogramjával kiegészítjük – képes lesz a szláv szintetizáló – aktív tehetségnek köszönhetően az emberiségnek a történelem új korszakához vezető útjához kaput nyitni.

Mickiewicz a népi erény nevében a pénz és az ipari burzsoázia társadalmával szemben áll. (...) az ipar előtti társadalom szublimált értékei nevében Ciézkowski – a St. Simonistákhoz hasonlóan – szeretné az emberiség erkölcsi megújulásának programját az általános egyház és isteni királyság kiépítésével a földön az iparosodási törekvés szolgálatába állítani.)

Ciézkowskiról beszéltünk, aki – véleményünk szerint – a tett filozófiájában – a legteljesebb módon szintetizálta a német filozófiai kultúrát a francia társadalom romantizmusával. Szeretnénk hangsúlyozni, hogy ez a motívum a lengyel filozófia romantikus korszakában tulajdonképpen általános volt. E korszak lengyel gondolkodóinak többségénél megtalálható volt. Így pl. B. Trentowski (1806–1869), a német kultúrán nevelődött lengyel gondolkodó olyan szláv filozófiai eszmét fejlesztett ki, amely román és germán elemek szintézise volt. Arra törekedett, hogy a francia empirikus gyakorlati orientálódásnak a német elméleti spekulációval egyesített – „szláv” arculatú univerzális filozófiát alkosson meg. Egyesíteni kellene a francia posteriorit a német a priori – a szláv totalitásban. Szerette volna az empirizmus és a racionalizmus, a materializmus és a spiritualizmus, a mulandóság és az örökkévalóság szintézisét megteremteni, elméleti formákat felhasználva és átalakítva igyekezett egyidejűleg olyan koncepciót kifejleszteni, amelyben bekövetkezhet a teljes kibékítése az individuummal, az embernek az istenben való megközelítése úgy, hogy az emberi

egyen mint érték megőrizze önállóságát is. A messianisztikus elemeket, amelyek erősek a lengyel romantikus költőknél, különösen Mickiewicznél, saját koncepciójában nem fogadta el, sőt szemben állt ezekkel, tehát a messianisztikus orientálódással ellentétes oldalon áll. Szintén figyelemre méltó Henryk Kamiński (1813–1856) és Eduard Dembowski (1822–1845) által továbbfejlesztett koncepciók. Mindkét gondolkodó a hegeli baloldali filozófiai orientálódáshoz áll közel. Velük ellentétben Ciężkowski és Trentowski úgy a társadalmi mint elméleti nézeteikben a mérsékelt orientáció hívei voltak, és igyekeztek az ellentétes elemeket egymással összeegyeztetni, kibékíteni ezeket a radikális reformátorokkal. A filozófiában is különösen Dembowski radikalizmusát hirdették. Kamiński inkább mérsékelt módon az emberi aktivitás szerepét hangsúlyozta a termelés és a gazdagság szférájában, amíg Dembowski – forradalmár – a tettet, az alkotást a néptömegek tevékenységével kapcsolta össze, mert ezek a társadalom törvényszerűségeit megismerve tesznek erőfeszítéseket a társadalmi igazság megvalósítása érdekében. Mindketten eszméiket nagy mértékben a francia társadalmi gondolatból merítik; Kamiński leggyakrabban a gazdasági-társadalmi elméletből, Dembowski pedig az utópista szocialistáktól. Annak ellenére, hogy a romantikus eszmékhez kapcsolódnak, felvesznek ott elterjedt formákat, a történelemre és a társadalomra vonatkozó nézeteik teljesen laikusak és messze állnak a messianistákra jellemző vallásos-apokaliptikus hangulattól. Náluk már nem létezik isteni uralom és az ember totális átváltozásának eszméje, annak ellenére, hogy hivatkoznak a filozófiai, hegeli abszolutumra, a történelem számukra a végbemenő társadalmi viszonyok jobbátételének végtelen folyamata a korabeli viszonyok között. Lengyelországban tevékenykedtek és fejlesztették nézeteiket, de Kamiński több évet töltött szibériai száműzetésben, Dembowski alig töltötte be a 24-ik életévét, amikor egy osztrák golyó megölte a krakkói felkeléskor 1846-ban.

Milyen következtetésekre lehet jutni e rövid tanulmányban feltárt a lengyel romantikus korszak gondolkodói által a francia és a német gondolat megkísérelt szintézise főbb vonásaira vonatkozó próbálkozások áttekintése után?

Mindenekelőtt értékelnünk kell ezeknek a gondolatoknak a jelentőségét, nem is annyira elméleti, hanem e gondolatok szerepét a lengyelek nemzeti tudata alakításában, e korszakban, amikor ez a nép elvesztette államiságát, harcot indított a szellemi kudarcon való felülkerekedésre és ezzel bizonyítékát adta erős élni akarásának. E gondolat egyidejűleg az akkori lengyel társadalomban végbemenő változások összetett folyamatát tükrözte. Azok a gondolatok, amelyek történelmük tragikus korszakában születtek és a nemzeti tragédia bélyegét hordták magukon, szellemi értékeket alkottak, és amelyeknek maradandóbb jelentőségük volt azoknál a körülményeknél, melyek között létrejöttek. A lengyel romantikus kultúra a nemzeti hagyomány marandó kincse volt és marad. Hangsúlyozni kell ez eszmei kultúra marandó kapcsolatát az európai szellemi kultúrával. A gondolat szférájában a korabeli lengyelek helyt álltak amellyel ami intellektuálisan élenjáróbb volt az európai országokban. Igyekeztek elsajátítani mindent, magukévá tenni mindazt, amit Nyugaton teremtettek, de az elsajátított tartalmoknak saját arculatot is tudtak adni. Sajátos útjukat mutattak be, azt az utat, melyen számos francia és német író haladt.

A lengyel romantikus költők és filozófusok prófétai lelkesedése nem volt exkluzív jellegű. Az európai szellemi egységbe való hitet fejezte ki és bizonyítékát adta ama meggyőződésnek, hogy a népek csak akkor tudnak a politikai és társadalmi kényszerből szabadulni, ha szolidaritási egységben találkoznak össze. A XIX. századi lengyel harcosok, akik a korabeli összes felszabadítási fronton harcoltak, jelszavukban a lengyel filozófiai gondolatot is kifejezésre juttatták. Az eszmei szövetség ideája az elméleti vívmány szintézise, amely a német filozófusok gondolatait a francia társadalom-reformátorok gyakorlati irányultságát egyesítette, a nagy, igazán humanista célt szolgálta: az egyének és a népek szabadságát.

Tudnivaló, hogy a romantikus kultúra történetében az 1848-as év nagy fordulatot hozott. Új reményeket ébresztett fel mind Lengyelországban, mind az emigrációban élő lengyel költőknél és filozófusoknál nemcsak elméleti, hanem gyakorlati síkon is. 1848-as forradalom bukása Franciaországban, Németországban és Ausztriában a romantikus gondolat dezintegrálásához vezetett és később bekövetkezett lassú elhalásuk. A XIX. század 50-es éveitől kezdve az európai gondolat és vele a lengyel gondolat is új korszakba lépett, a pozitivizmus korszakába. A francia-német-szláv eszmei szövetség romantikus ideája is lassan elhalt és a múltba veszett.